

Szentek emlékezete

Szent István és Szent Hierotheosz ünnepe az ortodox egyházban

1977-ben született Budapesten. A Tan Kapuja Buddhista Főiskolán és a thesszaloniki egyetem teológiai szakán szerzett diplomát. Ortodox lelkész. Legutóbbi írását 2010. 8. számunkban közzöltük.

A Szent István-bazilika kupolája úgy uralja Pest látképét, ahogy Rómáét a Szent Péter dómja. Viszonyítási pont, minden értelemben — alatta pihen csillogó üvegbúra alatt a kézereklye, amely csaknem ezer éve jelzi az ország történetének origó-pontját; mintha titokzatos módon ettől a kéztől eredne minden, ami csak körülvesz most bennünket, és ami máig is összefog, szabályoz, megszab minden törekvést: mintha ehhez a jobb kézhez tartozna testként ez az államnak nevezett törékeny és szívós szervezet.

Nagy néha magam is belépek a turistáktól zsúfolt térbe, a kupola alá, kissé elfogódottan, mint félig-rokon, félig-meddig kívülálló: ortodox papként egy katolikus templomban. Amde hetente többször is megfordulok egy másik, ugyan jóval kevésbé látványos, mégis ugyanilyen egyedülálló névrokonában: az egyik patinás váci utcai ház első emeletén meghúzódó kápolnánkban, amely tudtommal az egyetlen, államalapító királyunk nevére szentelt görögkeleti ekklézsia a világon.

Szent István

Ortodox vendégeink rendszerint nem is értik a furcsa párosítást, amikor megemlítem, hogy a kápolna Szent István és Szent Hierotheosz nevét viseli — az első még csak rendben volna, no de hogyan kapcsolódik hozzá az ismerősen csengő második? Ilyenkor el kell nekik magyarázni, hogy az „István” ezúttal nem a proto-mártírt jelöli, akit a szanhedrin elől elhurcolva köveztek halálra Jeruzsálemben, és akit az egyház az első diakónusok egyikeként is tisztel, hanem egy számukra ismeretlen alakot, aki vagy ezer éve segített gyökeret verni egy újdonsült országnak Európa közepén. Mutatom az ikonját is, amely az egyszerű fa-ikonosztázt díszíti: az ismerős, bizáncias korona, a palást és az országalma végképp meggyőzi a kételkedőket arról, hogy itt egy számukra merőben új alakkal állnak szemben. Az ilyesmi egyáltalán nem ritkaság az ortodox világban, ahol helyi szentek garmadája vonul fel minden egyes templom ikonjain. Röviden, a részleteket mellőzve ilyenkor felvázolom vendégeinknek az egykori állapotokat, a honfoglalás és az államszervezés körülményeit, minekutána sokszor az egyháztörténetben jártasabbak sem igen értik, hogy miképpen viselheti ortodox kápolna egy — úgymond — „nyugati” szent nevét. Ilyenkor felhívom figyelmüket a dátumokra: arra, hogy az 1054-es, akkor még merőben formális egyházszakadás előttről van szó — István 1038-ban fejezte be földi életét, melyet a Róma és Konstantinápoly közti skizma semmiképp sem érintett —, és így őt még az egyetemes egyház szentjének kell tekinteni, függetlenül attól, hogy hivatalosan Róma csak

1083-ban avatta szentté; másrészt átsétálok az ikonosztáz túloldalára, ahol egy ezüstös szakállú, püspöki ornátust viselő szent képe függ. Az illetőt Hierotheosznak hívták, kifogástalan pedigréjű ortodox szent, akit Konstantinápolyból indítottak útnak a magyarok megtérítésére, s egy nemzedékkel meg is előzi Istvánt. Az ő jelenléte feltétlenül megnyugtatja az óvatos görög látogatókat.

Szent Hierotheosz

¹„A frissen alapított 'Turkiai (Magyarországi) Egyház', miután nem csatolták a Konstantinápolyi Pátriarkátus alá tartozó metropolíák egyikéhez sem, szükségyszerűen önálló metropolíát vagy „érsekséget” alkotott, amely közvetlenül a pátriárkai tróntól függött. Erre a közvetlen függésre utal az a tény is, hogy Hierotheoszt maga a pátriárka szentelte fel. A pátriárkák ugyanis metropolitákat és „érsekeket” szenteltek, a metropoliták pedig az alájuk rendelt püspököket.”
Eirineosz Delidimosz: *A magyarok megvilágosítója*. (Ford. Kalota József, megjelenés alatt).

A keleti és nyugati kereszténység összekapcsolódása

Nyugati keresztény háttérű látogatóink esetében pedig épp fordítva történik mindez: az István név hallatán mindjárt a királyra gondolnak, de nem kevésbé hökkennek meg azon, hogy őt az ortodoxia, vagy legalább egy kicsiny szelete is szentként tiszteli: ugyanakkor egyáltalán nem értik és kevés kivételtől eltekintve nem is ismerik Szent Hierotheosz nevét. Ilyenkor aztán a magyarázat iránya is megfordul: visszalépve az időben még fél évszázadot, röviden elmesélem, hogy valószínűleg ő volt az, aki az államalapító édesanyját, Saroltot megkeresztelte; hogy térítő főpapként küldték Magyarországra Konstantinápolyból, s hogy egy ottani krónikás szerint nem csekély sikerrel járt. Ióánnész Szkülitész történetíró megemlékezik arról, hogy Gyula, Sarolt édesapja, miután a császár városban megkeresztelkedett, hazájába visszaindulván „magával vitt egy jámborságáról híres, Hierotheosz nevű, szerzetest is, akit Theophülaktosz [pátriárka] Turkia püspökévé szentelt, és aki odaérkezvén, a barbárok tévelygéséről sokakat kivezetett a kereszténységhez. Gyula pedig megmaradt hitében, ő maga nem intézett soha betörést a rómaiak [ti. a bizánciak] területére, és az elfogott keresztényekről sem feledkezett meg, hanem kiváltotta azokat, gondja volt rájuk, és szabaddá tette őket.” Bizonyos jelekből arra is lehet következtetni, hogy emléket még halála után is tisztelték: maga István újította fel és apácák sokaságával népesítette be a Hierotheosz nevéhez köthető veszprémvölgyi monostort. Hierotheosz a „Turkia metropolitája” megtisztelő címet viselte, mert a bizánciak akkoriban csak „türkökként” emlegették a magyarokat, és valószínűleg egyházszerzői munkájának köszönhető a keleti rítusú monostorok nagy száma az ország középső és délkeleti vidékein.¹

István személyében és tevékenységében így kapcsolódik össze a két áramlat, a kereszténység két nagy vérköre: a keleti, görög hagyomány és a nyugati, latin szellemiség. „Miután a keresztény magyar királyságot Szent István a két hagyomány békés egymásmelletti szellemében szervezte meg, a 'bizánci' és 'latin' kereszténység harmonikus együttléte a 11. és 12. században is folytatódott az országban, anélkül, hogy az 1054-es Róma–Konstantinápoly közötti skizma negatív hatása befolyásolta volna, sőt ellenkezőleg, erősödött a bizánci–magyar politikai kapcsolatok révén, melyről az a két Magyarországon őrzött bizánci korona is tanúskodik, amit IX. Konstantin Monomachos és Michael Dukas császárok I. Endre (1046–1060) és I. Géza (1074–1077) magyar királyoknak ajándékoztak. A Bizánc és Magyarország közötti baráti kapcsolatokat nyilván erősítette a magyar Szent Eiréné császárné, azaz 'Xénia apáca' személye is.

²Delidimosz: i. m. uo.

Piroska néven I. László magyar király lánya volt, és 1104-ben férjhez ment Alexios Komnenos császár fiához, Ioanneshez, a majdani császárhoz (1118–1143), akinek pedig utódját, Manuel Komnenos császárt (1143–1180) szülte. Szent életével és jótékonyágával tűnt ki, ő építtette a konstantinápolyi híres Pantokrátor-kolostort is.”²

Piroska-Eiréné-Xénia ma is ott áll két szőke hajfonatával és jellegzetesen északi arcvonásaival a lehető legelőkelőbb helyen, a görögység legszentebb templomának, a konstantinápolyi Hagia Szophiának a déli karzatán, apró mozaikkövekből megmintázva, fején drágaköves koronával — és némileg szerényebb kivitelben, ikonként megfestve a mi kápolnánk északi falán is. Távoli földön lett szentté, idehaza alig valaki tud róla, pedig az istváni gondoskodás — mely egyként nézett Keletre és Nyugatra — késői gyümölcse ő is. Alakja alig-alig észrevehető, akárcsak a mi kápolnánk a váci utcai körfolyosós ház első emeletén.

✱

Az augusztus huszadiki szertartás

Minden évben, augusztus huszadikán nagy pompával körmenetet rendeznek a bazilikából indulva a Szent Jobb becses ereklyéjével. Zúgnak a harangok, egyházi és állami méltóságok kísérik a relikviát, és a hivatalos ünnep hangjai mellett mi is megüljük, a magunk módján, a kápolna névadóinak ünnepét. Amikor a Konstantinápolyi Patriarchátus 2000-ben hivatalosan is elismerte őket sajátjainak — az ortodoxiában nem lévén olyasfajta hivatalos procedúra, „szenttéavatási pör”, mint a katolikus egyházban, inkább csak szentesítenek egy már létező gyakorlatot —, mindjárt három szertartási szöveg is készült a tiszteletükre: egy-egy személyre szabott, és egy közös. Ezek elengedhetetlenek egy ünnep méltó megüléséhez, minthogy valamely szent tiszteletét ikonjai és esetleg ereklyéi mellett ezek alapozzák meg és nyilvánítják ki a legméltóbb módon. Az ortodoxiában ugyanis máig megmaradt a liturgikus nap főbb szertartásainak celebrálása, mindenképp szükség van tehát az Alkonyati Szolgálat (*vecsérnye, vesperás*) mellett a Hajnali Istentisztelet (*utrenye, matutinum*) himnuszainak megírására is. Ezek ősi dallamokhoz igazodnak, és elősorolják a szentek életének fontosabb mozzanatait, felvázolják lelki karakterük jellemző vonásait éppen úgy, mint a gazdagabb templomok falán teszi azt — nem hangok, hanem színek és vonalak segítségével — a freskók és az életutat is bemutató ikonok. Nálunk ilyesmire se hely, sem lehetőség, még csak harangokat sem tudunk kongatni, de a himnuszok így is felvázolják a hívek lelki szeméi elé a két szent arcképét.

*„Magyarország szent egyháza ma fényesen ünnepli
a hit fényárasztó világítóinak szent emlékét:
a jámbor István királyét és Hierotheosztét, az első püspökét.
Az ugyanis, midőn Istentől a jogart kezébe kapta,
vallásosan uralkodott ezen a földön,*

*nem harci szekerekben és lovakban bízva,
hanem a legyőzhetetlen fegyverzetben:
a mindennél erősebb keresztben;
emez pedig a Vigasztaló kenetével
Istentől kiválasztott főpap lett,
s egyházfőket is apostoli módon felülmúlt,
és a tévely útvesztőin eltévelyedetteket
az Úr aklához vezette. Ezért hozzájuk kiáltunk:
Szentek, folytonosan járjatok közben Istennél,
hogy lelkünk üdvözüljön!”³*

³Orosz Athanáz fordítása.

Ilyenkor kikerül középre az az apró, morzsányi Szent István-ereklye is, amelyet egyébkor az oltárasztalon őrzünk: körmenetet ugyan nem tartunk vele, de a hívek odajárulnak hozzá, és leborulva csókkal illetik azt. Hierotheoszról semmi sem maradt: ereklyéit, de még több évszázadra a nevét is, tökéletesen elnyelte az idő.

Az ortodox világban a templom ünnepe, a „*panijíri*”, ahogy görögül mondják, nagy esemény minden esztendőben. Ilyenkor a liturgikus tárgyakat fényesre suvickolják, éppúgy, mint Húsvét vagy Karácsony előtt, virágokkal díszítik az ikonokat, és a templom elé kikerülnek a zászlók. Leginkább ekkor ismerheti fel kápolnánk helyét az egyszerű járóelő: ott lesz, ahol egymás mellett látszik a magyar trikolor és a sárga-fekete, kétfejű sast ábrázoló egyházi zászló. Oda-fent olajmécsesek, mint apró csillagok világítanak az ikonok felett. Szent István aranyos koronája és Hierotheosz hófehér püspöki ruhája felfénylik, akárcsak akkor, amikor még testben is itt éltek, és egyszerre nem hiányzik már semmi — a körmenet és a harangok sem.

Szent István szobra
Baján. Búza Barna
(2001) alkotása